

УДК 342.721 (477)

Бориславська М.В., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Політико-правові аспекти захисту життя людини на сучасному етапі розвитку суспільства

Стаття окреслює коло питань правового та морально-етичного характеру, що виникають при визначенні та забезпеченні права на життя в умовах сучасного розвитку науки, і в першу чергу – генетики та медицини.

The article covers some questions of legal and moral-ethical character which arise at definition and maintenance of the right for a life in conditions of modern development of a science, and first of all – genetics and medicine.

Бориславська Марина В'ячеславівна. У 1996 р. закінчила Чернівецький державний університет імені Ю. Федьковича, кандидат юридичних наук, в.о. доцента кафедри правознавства Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. Тематика наукових досліджень – цивільне право, військове право.

Стаття 27 Конституції України законодавчо закріпила невід'ємне право кожної людини на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1].

Це право людини безперечно є самим природним та невід'ємним. Без забезпечення права на життя не можна говорити про будь-які інші права та свободи. Це право гарантується і рядом міжнародних актів, ратифікованих нашою державою, зокрема, Загальною декларацією прав людини (стаття 3), Міжнародним актом про громадянські і політичні права (стаття 6), які розглядають це право людини як головне.

Воно не зводиться до якогось одного аспекту, наприклад до скасування смертної кари, а має досить широкий зміст. Наявність кримінально-правових норм щодо відповідальності за заподіяння смерті є також явно недостатнім для гарантування права на життя.

Право на життя знаходить свій подальший розвиток у цивільному законодавстві. Зокрема, Проект Цивільного кодексу (ЦК) України визнає за кожною людиною невід'ємне право на життя. Фізична особа не може бути позбавлена життя. Вона має право захищати своє життя будь-якими засобами, незабороненими законом.

Медико-біологічні та інші дослідження і експерименти, що є небезпечними для життя, можуть проводитись лише щодо повнолітньої фізичної особи і за її згодою. (Номери статей проекту Цивільного кодексу України тут і в подальшому подаються в редакції, що пройшла друге читання у Верховній Раді України, (стаття 273).

Нового змісту право на життя набуває з огляду на сучасний розвиток вітчизняної та світової науки і, зокрема, генетики та медицини. Навіть проблема забезпечення миру та безпеки, яка останнім часом ставиться досить гостро і при якій війна розглядається як крайнє заперечення права на життя, не викликає стільки питань, скільки ставить здавалося б позитивне явище – стрімкий розвиток науки. На більшість з цих питань дати відповідь людство ще не готове.

В першу чергу йдеться про питання закріплення на законодавчому рівні понять життя та смерті.

Практичне значення законодавчого визначення початку життя дозволить відповісти на питання, на якій стадії свого розвитку людський

ембріон чи плід стає життєздатним (тобто може існувати поза організмом матері), чи є він суб'єктом права і чи визнається за ним право на життя. А у зв'язку з цим постає питання: чи можливо використовувати плід для наукових дослідів? Зокрема, науковцями та медиками усього світу не виключається можливість того, що деякі жінки будуть спеціально вагітніти та робити аборти, щоб продавати плід медичним установам. Виникає питання, наскільки це співвідноситься з моральними нормами суспільства.

Введення в законодавство поняття життя повинно вирішити і питання про дітей, народжених з аномаліями, несумісними з життям. Посилюється роль дородової діагностики, яка дозволяє виявити тяжку спадкову патологію плоду.

Інше питання, пов'язане із забезпеченням права на життя, що постає у зв'язку з досягненнями останніх років у галузі генетики та медицини, – це галузь репродукції людини шляхом клонування, яке викликає неоднозначну реакцію у світової спільноти та спеціалістів.

Так, у липні 2001 року палата представників парламенту США прийняла заборону на всі види клонування. Джордж Буш закликав сенат підтримати цю заборону. Однак сенат заперечує проти клонування людей, але вагається щодо доцільності заборони на терапевтичне клонування (ембріони клонуються не для подальшого вирощування людей, а для того, щоб через 5 днів з них були вилучені так звані стовбурні клітини, які можуть допомогти для зцілення таких недуг, як хвороба Паркінсона, старечий маразм, рак та діабет) [2]. Досліди щодо клонування людини заборонені або призупинені у багатьох країнах світу.

Наступна проблема, пов'язана з репродукцією людини, – штучне, зародження людського життя з наступною пересадкою ембріона у тіло жінки. Ці правові питання є надзвичайно важливими. Методика розроблена вже давно, подібні процедури проводяться і у нашій, і у зарубіжних країнах досить широко, користуються значним попитом і породжують колосальну кількість проблем як правового, так і етичного характеру.

Основи законодавства України про охорону здоров'я встановлюють загальні умови здійснення штучного запліднення та імплантації ембріона, такі як: прохання дієздатної жінки, з якою проводиться така дія; наявність письмової згоди подружжя; забезпечення анонімності донора та збереження лікарської таємниці (стаття 48) [3].

Більш детально взаємовідносини подружжя з медичним закладом, який проводить процедуру штучного запліднення та імплантації зародка, регулює наказ Міністерства охорони здоров'я від 4 лютого 1997 року „Про затвердження умов та порядку застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів) та методів їх проведення”. Сімейний кодекс України визначає походження дитини від батька, матері при штучному заплідненні та імплантації зародка (стаття 123) [4]. Але зазначені нормативні акти не дають повної відповіді на всі питання, що виникають на практиці. І подібна проблема існує не тільки у нашій країні.

Ще одне питання – сурогатне материнство. Існування подібних відносин підтверджують і норми Сімейного кодексу України. Але і тут багато не вирішених питань: які права сурогатної матері, яким повинен бути зміст договору про виношування дитини, відповідальність сторін (наприклад, якщо безплідна пара, на замовлення якої виношується дитина, відмовляється її забрати, або, навпаки, сурогатна мати бажає перервати вагітність з певної причини).

Інше – чи допустимою у даному випадку є діяльність посередницьких фірм? Якщо так – то яким чином її регламентувати і як зменшити вірогідність зловживань з боку будь-якого учасника цих відносин та будь-якої третьої особи?

Колосальна кількість проблем, які знаходяться на межі юриспруденції з іншими науками, в тому числі прикладними, стосується наступної групи питань: наскільки загальнодоступним повинно бути застосування методики по штучній репродукції, тобто чи повинно допускатися використання цих методів для усіх бажаючих або лише для того подружжя, яким за медичними показниками внаслідок безпліддя чи якихось інших причин лікарями рекомендовано застосування зазначеної методики (на сьогоднішній день право на штучне запліднення надається лише за медичними показаннями).

Відповідь на ці питання значною мірою визначатиме сімейну політику у майбутньому. Зокрема, необхідно визначити, чи допустимо, щоб методи штучної репродукції замінили природний спосіб зачаття дитини і, таким чином, стали доступними для усіх бажаючих (в тому числі для одиноких осіб). Постає наступне питання: чи можна вільно звертатись у клініку фактичному подружжю, якщо їх шлюб не зареєстрований. Деякі науковці вважають, що у тих

країнах, де допуск до штучної репродукції обмежений лише шлюбними парами, це у вищому ступені дискримінаційне положення. Окрім того, Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року йде шляхом максимального наближення правового становища фактичного подружжя до положення подружжя, шлюб якого укладено у передбаченому у законодавстві порядку.

У світовій практиці гостро виникає питання і щодо одностатевих шлюбів, можливості мати такими парами дітей, а також проблеми охорони прав дітей та охорони їх інтересів, забезпечення права дитини знати про своє походження тощо [5, с. 97-98].

Не менш важливим є питання про встановлення поняття смерті.

Протягом всієї історії людства синонімом смерті вважалось припинення роботи серця та мимовільного дихання. Тепер про смерть свідчить невідворотне припинення діяльності мозку. Зокрема, Закон України „Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини” встановлює, що людина вважається померлою з моменту, коли встановлена смерть її мозку. Смерть мозку означає повну і незворотну втрату всіх його функцій. Момент смерті мозку може бути встановлено, якщо виключені всі інші можливі за даних обставин причини втрати свідомості та реакцій організму. Діагностичні критерії смерті мозку та процедура констатації моменту смерті людини встановлюється Міністерством охорони здоров'я України (стаття 15) [6]. Припинення мозкової діяльності може бути наслідком травми, паралічу, мозкової пухлини, гострої інтоксикації та будь-якої іншої причини, внаслідок якої мозкові клітини на декілька хвилин позбавляються кисневого живлення. Питання встановлення смерті має суттєве значення у багатьох випадках і, зокрема, при застосуванні трансплантації органів людини.

Цікавим є питання евтаназії, тобто припинення життя на прохання невиліковно хворої людини. Розрізняють евтаназію позитивну (коли приймаються активні дії по прискоренню смерті) та негативну (коли йдеться про відмову від застосування заходів по підтриманню життя). Більша частина медичних працівників на сьогоднішній день повністю відкидає евтаназію та розглядає її як капітуляцію лікарів, застерігає від можливої помилки у прогнозі стану хворого, не виключає можливості зловживання евтаназією зі сторони лікарів чи інших осіб.

Навіть її прихильники вважають допустимим цей спосіб позбавлення життя лише у виключних випадках та при наявності наступних умов: свідомого та наполегливого прохання хворого; неможливості полегшити його страждання відомими способами; точної безспірної доведеності неможливості зберегти життя, яка встановлена колегією лікарів при обов'язковій одноголосності; попереднього повідомлення органу прокуратури [7, с. 22-24].

Евтаназія допускається в окремих штатах США, нещодавно закон про неї був прийнятий у Голландії. Проект Цивільного кодексу України не допускає позбавлення життя особи на її прохання (стаття 273).

Однак законодавчий дозвіл на аналогічні дії (як, до речі, і заборона) не дає відповіді на морально-етичні вагання учасників таких відносин, і в першу чергу – лікарів.

Таким чином, можна зазначити, що на сьогоднішній день, зважаючи на значний рівень розвитку науки (а часто – саме завдяки цьому), постає дуже багато невирішених або спірних питань, пов'язаних з реалізацією права на життя.

Питань як правового, так і морально-етичного характеру. І їх вирішення – це, по-перше, питання майбутнього часу, а по-друге, повинна враховуватися думка не тільки юристів, але й спеціалістів, сфера діяльності яких прямо або опосередковано стосується зазначених відносин. Певний вплив на їх вирішення повинна мати і зміна світогляду членів суспільства.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Дж. Буш проти клонування // Урядовий кур'єр. – 2002. – 12 квітня.
3. Закон України від 19 листопада 1992 року „Основи законодавства України про охорону здоров'я” // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // Урядовий кур'єр. – 2002. – 6 березня.
5. Семейное право: проблемы и перспективы развития (материалы «круглого стола») // Государство и право. – 1999. – № 9. – С. 93-101.
6. Закон України від 16 липня 1999 року „Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині” // Урядовий кур'єр. – 1999. – 19 серпня.
7. Маленина М.Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан. – М.: Знание, 1991. – 128 с.

Надійшла до редколегії 01.07.2002 р.